

**Вадим Коверзнев, к. ю. н.**

*Чернігівський національний технологічний університет*

## **ДЖЕРЕЛА КООПЕРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

**Vadym Koverznev, Ph.D in law**

*Chernihiv National Technological University, Ukraine*

### **SOURCES OF COOPERATIVE LAW OF UKRAINE: NOTION, TYPES AND GENERAL CHARACTERISTICS**

This paper formulates the definition of a term "a source of law" and gives characteristics of the main sources of cooperative law. It was proved that the basic source of cooperative legislation is the Law of Ukraine "On Cooperation"; it was stressed that formation and activity of certain types of cooperatives is regulated by special laws of Ukraine, which have the priority of application, in particular: formation and activity of production cooperatives is regulated by Economic code of Ukraine; agricultural cooperatives fall under regulation of the Law of Ukraine "On agricultural cooperation"; formation and activity of consumer societies is regulated by the Law of Ukraine "On consumer cooperation"; credit unions are subjected to regulation of the Law of Ukraine "On credit unions"; formation and activity of cooperative banks is regulated by the Law of Ukraine "On banks and banking activity". The author proved the fact that cooperative law of Ukraine has complex character and belongs to sub-branches of economic law.

**Key words:** a source of law, cooperative law, cooperation, the Law of Ukraine "On Cooperation".

**Постановка проблеми.** Дослідження предмета правового регулювання кооперативного права об'єктивно обумовлює пошук критеріїв джерел формування кооперативного законодавства, що має похідний характер, і представляє собою комплекс нормативно-правових актів різної юридичної сили, які відображають структуру кооперативного права, його норми та основні інститути.

Аналіз джерел кооперативного права надає можливість визначити коло нормативно-правових актів, які регулюють кооперативні відносини, а також галузі законодавства та норми, яких входять до його складу.

На теперішній час в Україні відсутні роботи, присвячені комплексному вивченню джерел кооперативного права, що обумовлює актуальність і мету цієї статті.

**Виклад основного матеріалу.** З юридичної точки зору, поняття «джерело права» має узагальнююче значення. Воно об'єднує певні джерела права за специфікою відносин, забезпечує класифікацію джерел права за їх формою, допомагає відмежувати джерела права від інших соціальних регуляторів.

За юридичною значимістю джерела права можна поділити на основні, які складаються з нормативно-правових актів, та допоміжні, що застосовуються в тому разі, якщо основні джерела відсутні або не в повній мірі регулюють певні правовідносини. До допоміжних джерел права відносять судові прецеденти, які мають широке застосування в країнах загальної системи права (США, Велика Британія) та доктрини відомих вчених правознавців.

Сукупність таких елементів як нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, правовий прецедент та правова доктрина у формально-юридичному розумінні утворюють систему джерел права.

Р. Б. Тополевський розглядає систему юридичних джерел як складну неорганізовану систему, що:

1) складається з багатьох різнорідних частин – підсистем джерел права, які взаємодіють завдяки системним зв'язкам;

2) має здатність до змін унаслідок впливу як з боку інших підсистем правової системи, так і з боку новоутворених джерел права;

3) у процесі розвитку переходить з рівня на рівень: від звичаєвого неписаного права – до писаного, від фрагментарних нормативних сукупностей, через кодифікацію – до складної

динамічної системи;

4) у процесі функціонування, завдяки системним зв'язкам, виявляються нові принципи, правоположення, приписи, існування яких не передбачалося у процесі її формування та які прямо не закріплені в юридичних джерелах права;

5) включає національну, ієрархічну та горизонтальну (галузеву) структуру<sup>1</sup>.

В теорії господарського права термін «джерело права» розглядається як офіційно визнаний спосіб зовнішнього і внутрішнього (змістовного) вираження правил поведінки в господарській сфері, що забезпечує їх обов'язковість в якості правових норм.

Виділяють наступні джерела господарського права: нормативно-правовий акт, нормативний договір, правовий звичай, юридичний прецедент, юридична доктрина<sup>2</sup>.

Нормативно-правовим актом є ухвалений компетентним органом державної влади (законодавчої або виконавчої) документ, який створює для суб'єктів правовідносин нові права та обов'язки. Характерною ознакою нормативно-правового акта є те, що його дія, як правило, не обмежується у часі; вона поширюється на всю територію держави, або її певну частину, в залежності від статусу нормативно-правового акту. Нормативно-правовий акт створює права та обов'язки щодо необмеженого кола осіб, що проживають на території, на яку поширюється його дія.

За юридичною силою виділяють наступні нормативно-правові акти:

1) Конституція, що є Основним законом України. Усі нормативно-правові акти, що приймаються в Україні, повинні відповідати Конституції;

2) закони, що ухвалюються Верховною Радою України та міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; кодекси;

3) підзаконні нормативно-постанови акти, до яких належать: постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств, відомств та інших центральних органів державної влади України. Підзаконні нормативно-правові акти є актами нижчої юридичної сили, а тому повинні відповідати Конституції та законам України;

4) накази та розпорядження місцевих органів виконавчої влади (обласних і районних державних адміністрацій та їх структурних підрозділів), рішення органів місцевого самоврядування України (міських, селищних, сільських рад). Вказані нормативно-правові акти повинні відповідати законодавчим і підзаконним нормативно-правовим актам.

Нормативний договір представляє собою угоду двох і більше суб'єктів, які визначають взаємні права та обов'язки на майбутнє для невизначеного кола осіб. До нормативних договорів відносять: типові договори, модельні статuti, формуляри та ін.

Правовим звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами господарського законодавства, але є усталеним у певній сфері господарських відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Звичай, який суперечить господарському договору або акту господарського законодавства в господарських відносинах не застосовується.

Юридичний прецедент – це рішення суду чи адміністративного органу у конкретній справі, яке стає обов'язковим для вирішення інших справ. Застосування юридичних прецедентів характерно для країн загальної системи права. В Україні юридичний прецедент офіційно не визнаний. Проте зміни, внесені Законом № 2453-VI від 07.07.2010 до процесуальних кодексів України (Цивільного процесуального, Господарського процесуального і Кодексу адміністративного судочинства), встановили обов'язковість постанов Верховного Суду України, ухвалених за наслідками перегляду судових рішень судів касаційної інстанції з мотивів неоднакового застосування одних й тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах для всіх загальних судів та органів влади, що здійснюють правозастосовну діяльність. Зазначене дозволяє стверджувати про запровадження в Україні елементів прецедентного права<sup>3</sup>.

Юридичною доктриною є наукові правові положення, теоретичні розробки і принципи, які

1 Тополевський, Р.Б. (2004). *Системні зв'язки юридичних джерел права*: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Харків, 9.

2 Мамутов, В.К., Знаменський, Г.Л., Хахулин, К.С. и др. (2002). *Хозяйственное право*. Киев: Юринком Интер, 43.

3 *Цивільний процесуальний кодекс України 2004* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 40-41, 42, 3607; *Господарський процесуальний кодекс України 1991* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 6, 11128; *Кодекс адміністративного судочинства України 2005* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 35-36, 37, 2442.

містяться в наукових працях відомих учених у галузі права та визнані такими, що можуть використовуватися у правозастосовній діяльності.

З розглянутих вище видів джерел кооперативному праву притаманні нормативно-правовий акт, нормативний договір і правовий звичай. При цьому основним його джерелом є нормативно-правовий акт.

Головним нормативно-правовим актом кооперативного права, безумовно, є Конституція України. Хоча цей акт не визначає окремо політику держави щодо кооперативних організацій, проте, в статті 13 прямо зазначено, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

У статті 36 Конституції закріплено гарантію свободи громадян на об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів<sup>1</sup>.

Важливе значення в практичній діяльності кооперативних організацій мають положення статті 42 Конституції, якою останнім гарантовано забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності.

Такими чином, Конституція України гарантує громадянам право на безперешкодне створення кооперативних організацій, а самим кооперативним організаціям забезпечує рівне становище по відношенню до інших суб'єктів господарювання.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК), як основний акт цивільного законодавства України, визначає загальні положення щодо способу захисту прав судом; підстави для відшкодування збитків і моральної шкоди; поняття, режим майна і питання членства у виробничих кооперативах; загальні положення про зобов'язання; загальний порядок укладення, зміни і розірвання договору; загальні положення про відшкодування шкоди<sup>2</sup>.

Норми книги шостої «Спадкове право» ЦК також входять до системи кооперативного законодавства України, оскільки у разі смерті члена кооперативної організації виникає питання спадкування його майнових прав у колективній власності цієї організації.

Важливішим джерелом кооперативного права є Господарський кодекс України (далі – ГК), який забезпечує системне і комплексне правове регулювання господарських відносин у гармонійному поєднанні їх вертикальних і горизонтальних елементів, взаємообумовленість і узгоджену взаємодію інших численних законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів у сфері господарської діяльності<sup>3</sup>.

Зокрема, ГК визначає конституційні основи правопорядку у сфері господарювання, загальні принципи господарювання, засоби державного регулювання господарської діяльності, принципи відносин суб'єктів господарювання з органами місцевого самоврядування, засади здійснення комерційної і некомерційної господарської діяльності, загальні положення діяльності суб'єктів господарювання.

ГК має окрему главу 10, яка присвячена діяльності підприємств колективної форми власності, в тому числі виробничих кооперативів і підприємств споживчої кооперації. В цій главі сформульовано поняття виробничого кооперативу, споживчої кооперації і споживчого товариства; принципи діяльності та умови створення виробничого кооперативу; умови набуття і припинення членства у виробничому кооперативі, права та обов'язки членів виробничого кооперативу; порядок формування майна виробничого кооперативу; органи управління виробничого кооперативу та їхні повноваження; принципи здійснення господарської діяльності виробничим кооперативом, порядок відповідальності та припинення його діяльності<sup>4</sup>.

Хоча норми глави 3 ГК, що регулюють питання обмеження монополізму, складають основу іншої комплексної підгалузі господарського права – конкурентного права, їх також можна віднести й до кооперативного права у зв'язку з тим, що кооперативні організації є учасниками ринкових

1 Конституція України 1996 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30.

2 Цивільний кодекс України 2003 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, №№ 40 – 44, ст.ст. 16, 22, 23, 80 – 112, 163 – 166, 638 – 654, 1166 – 1177.

3 Віхров, О.П. (2008). *Організаційно-господарські правовідносини*. Київ: Видавничий Дім "Слово", 3.

4 Господарський кодекс України 2003 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 18, 19-20, 21-22, 5, 6, 12, 23, 42 – 54, 55 – 59, 93 – 111.

відносин, а тому потребують забезпечення умов здійснення чесної конкуренції на товарних ринках і ринках послуг.

Базовим джерелом правового регулювання кооперативних відносин є Закон України «Про кооперацію», який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування усієї системи кооперації в Україні. Закон визначає мету, основні завдання та принципи кооперації в Україні; порядок створення кооперативів; умови членства в кооперативах; органи управління кооперативами та їх повноваження; порядок формування майна кооперативів і розподілу доходів; порядок відповідальності та припинення діяльності кооперативів. Окремі розділи цього Закону присвячено діяльності кооперативних об'єднань і регулюванню трудових відносин в кооперативах, оскільки вказане питання має певну специфіку<sup>1</sup>.

Враховуючи те, що положення Закону України «Про кооперацію» регулюють діяльність усіх типів кооперативних організацій (споживчих, обслуговуючих і виробничих), а норми ГК – лише діяльність виробничих кооперативів, слід вважати, що норми ГК є спеціальними в регулюванні діяльності виробничих кооперативів, а тому мають пріоритет у застосуванні.

Правові, організаційні, економічні та фінансові особливості утворення і діяльності сільськогосподарських кооперативів визначено Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію»<sup>2</sup>. Вказані особливості пов'язані, насамперед, із специфікою виробництва, переробки, зберігання і збуту продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва та рибництва, що належить до сфери діяльності сільськогосподарських кооперативів<sup>3</sup>.

Особливості діяльності системи споживчої кооперації врегульовано Законом України «Про споживчу кооперацію». Завдання цього Закону полягає у створенні правового поля для ефективної діяльності системи споживчих товариств як добровільного об'єднання громадян, з метою задоволення своїх економічних і соціальних інтересів.

За аналогією можна зробити висновок, що норми законів «Про споживчу кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію» є спеціальними по відношенню до норм Закону «Про кооперацію», в частині регулювання діяльності зазначених видів кооперативів.

Закон України «Про кредитні спілки» визначає організаційні, правові та економічні засади створення та діяльності кредитних спілок, їх об'єднань, права та обов'язки членів кредитних спілок та їх об'єднань. Закон закріплює принципи діяльності, правовий статус кредитних спілок, порядок створення та припинення їх діяльності, регулює членські відносини, визначає керівні органи кредитних спілок, їх компетенцію та правовий режим майна<sup>4</sup>.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» визначено загальні положення про діяльність кооперативних банків, зокрема, принципи створення, порядок управління, формування статутного капіталу та поділу прибутку<sup>5</sup>.

Норми ГК і перелічені вище закони складають основу кооперативного законодавства України.

Окрім розглянутих вище джерел кооперативного права, які є основними, норми кооперативного права містяться й у законодавчих актах України, що входять до інших галузей права.

Так, норми трудового законодавства, підлягають застосуванню в частині регулювання відносини членів кооперативних організацій, що одночасно є його працівниками.

Норми земельного законодавства регулюють порядок користування земельними ділянками, які знаходяться у володінні або у власності кооперативних організацій.

Норми податкового законодавства застосовуються в частині регулювання податкових відносин кооперативних організацій з фіскальними органами.

1 Закон про кооперацію 2003 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 2004, 5. [зі змін. та допов.].

2 Закон про сільськогосподарську кооперацію в редакції Закону 2012 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 50.

3 Закон про споживчу кооперацію 1992 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30. [зі змін. та допов.].

4 Закон про кредитні спілки 2001 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 15. [зі змін. та допов.].

5 Закон про банки і банківську діяльність 2000 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 5-6, 8. [зі змін. та допов.].

Наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземним суб'єктом господарювання, а також навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі є різновидом зовнішньоекономічної діяльності і регулюється нормами Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»<sup>1</sup>.

Специфічною формою кооперативного права є міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, які, за приписом статті 19 Конституції України, є невід'ємною частиною національного законодавства України. До таких джерел належить Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує, в тому числі й будь-яким кооперативним організаціям та їх членам, право на справедливий суд, на свободу об'єднань, на ефективний юридичний захист, недоторканості власності<sup>2</sup>.

До кола джерел правового регулювання кооперації входять підзаконні нормативно-правові акти, серед яких слід відмітити Указ Президента України від 19.12.2000 «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформ економіки України на ринкових засадах». Цим Указом визнано розвиток кооперації як один із важливих напрямів реалізації структурних змін в економіці України та формування її багатокладності<sup>3</sup>.

На відміну від інших типів кооперативних організацій, споживча кооперація має сформовану і чітко структуровану систему кооперативних організацій та органи управління нею, до яких належать: з'їзд споживчої кооперації, Рада Укоопспілки та правління. Вказані органи управління мають повноваження приймати нормативно-правові акти, які є обов'язковими для застосування всіма споживчими товариствами та створеними ними підприємствами.

До основних нормативно-правових актів споживчої кооперації належать: Примірний статут споживчого товариства, Примірний статут районної спілки споживчих товариств (райспоживспілки), Примірний статут обласної (республіканської) спілки споживчих товариств, Статут Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки), Положення про кооперативну дільницю споживчого товариства, Положення про уповноваженого споживчого товариства, Положення про дільничні комітети споживчого товариства, Положення про комісію кооперативного контролю, Положення про організацію пайового господарства споживчої кооперації України, Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України, Положення про порядок продажу на аукціонах основних засобів підприємств і організацій споживчої кооперації України, Рекомендації з підготовки та проведення звітно-виборної кампанії в споживчій кооперації України, Положення про Постійно діючий третейський суд Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки)<sup>4</sup>, Положення про порядок участі членів, асоційованих членів споживчого товариства (з числа фізичних осіб) у його господарській діяльності (придбання товарів в об'єктах роздрібною торгівлі споживчої кооперації України), Положення про неподільний фонд споживчого товариства, Положення про спеціальний фонд кооперативних виплат, Положення про майнові сертифікати на право на пай (частку) в майні споживчого товариства системи Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки), Положення про особливості інвентаризації основних засобів нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків в організаціях, підприємствах і установах споживчої кооперації України<sup>5</sup>.

Оскільки кооперативні організації мають повну господарську самостійність, вони наділені правом приймати власні локальні акти, які забезпечують єдині засади їх діяльності.

Прийняття локальних актів є зовнішнім проявом способу реалізації кооперативними організаціями санкціонованої правотворчості, яка надається їм спеціальним кооперативним законодавством. Зокрема, статтею 8 Закону України «Про кооперацію», статтею 5 Закону України «Про споживчу кооперацію», статтею 5 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»,

1 Закон про зовнішньоекономічну діяльність 1991 (Верховна Рада УРСР). *Відомості Верховної Ради УРСР*, 29, 3. [зі змін. та допов.].

2 Закон про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1997 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995>>.

3 Указ про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки на ринкових засадах 2000 (Президент України). *Голос України*, 27 груд. (№ 248 – 249).

4 Довідник інструктора організаційно-кооперативної роботи (2007). Київ: ПП «Видавничий дім «Комп'ютерпрес».

5 Нормативні акти Укоопспілки. *Том 1* (2008). Київ: ПП «Видавничий дім «Комп'ютерпрес».

статтею 7 Закону України «Про кредитні пілки» встановлено, що правовим документом, який регулює діяльність кооперативу є статут, який розробляється засновниками кооперативу і підлягає обов'язковій державній реєстрації.

Діяльність житлово-будівельних кооперативів окремо врегульована постановою Ради Міністрів УРСР від 30.04.1985 № 186, якою затверджено Примірний статут житлово-будівельних кооперативів<sup>1</sup>.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи діють у відповідності до Примірного статуту сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, затвердженого наказом Міністерства агропромислової політики та продовольства від 21.05.2013 № 315<sup>2</sup>.

Практика застосування судами законодавства про житлово-будівельні кооперативи узагальнена Пленумом Верховного Суду України у постанові від 18.09.1987 № 9.

Постановою від 28.08.1991 № 5 Пленум Верховного Суду України узагальнив практику застосування судами законодавства, пов'язаного з діяльністю гаражно-будівельних кооперативів.

Незважаючи на дату прийняття роз'яснень, що надані в зазначених постановках Пленуму Верховного Суду України, вони є актуальними, активно застосовуються загальними судами України в практичній діяльності, а тому можуть розглядатися як додаткове джерело кооперативного права.

Крім статутів, до локальних актів кооперативних організацій належать розпорядження, накази та інші внутрішньокооперативні документи. Вказані акти вважаються первинними та створюють основу діяльності кооперативних організацій.

Окреме важливе місце серед джерел кооперативного права займає Статут Міжнародного кооперативного альянсу, затверджений на Генеральній асамблеї Міжнародного кооперативного альянсу 15.08.1997. Статут визначає головні кооперативні принципи, яких повинні дотримуватися кооперативні організації усього світу, та розкриває їх правовий зміст.

**Висновок.** Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що кооперативне законодавство України складається не лише з норм, які належать до галузі господарського права, але й з норм інших галузей права, які можуть бути нормами-принципами, нормами-дефініціями, регулятивними нормами, а також нормами, які відображають сутність прав і обов'язків суб'єктів кооперативних відносин. У кооперативному праві домінуюча роль належить нормам господарського права, що свідчить про його комплексний характер та належність до підгалузі господарського права.

## References

1. *Civil'nij kodeks Ukraini* 2003 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 40 – 44, 16, 22, 23, 80 – 112, 163 – 166, 638 – 654, 1166 – 1177.
2. *Civil'nij procesual'nij kodeks Ukraini* 2004 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 40-41, 42, 3607.
3. *Dovidnik instruktora organizacijno-kooperativnoi roboti* (2007). Kiiiv: PP «Vidavnichij dim «Komp'juterpres».
4. *Gospodars'kij kodeks Ukraini* 2003 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 18, 19-20, 21-22, 5, 6, 12, 23, 42 – 54, 55 – 59, 93 – 111.
5. *Gospodars'kij procesual'nij kodeks Ukraini* 1991 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 6, 11128.
6. *Kodeks administrativnogo sudochinstva Ukraini* 2005 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 35-36, 37, 2442.
7. *Konstitucija Ukraini* 1996 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 30.
8. Mamutov, V.K., Znamens'kij, G.L., Khakhulin, K.S. i dr. (2002). *Khoz'jajstvennoe pravo*. Kiev: Jurinkom Inter, 43.
9. *Nakaz pro zatverdzhennja Primirnogo statutu sil's'kogospodars'kogo obslugovujuchogo kooperativu* 2013 (Ministerstvo agropromislovoi politiki ta prodovol'stva). *Oficijnij sajt Ministerstva agropromislovoi politiki ta prodovol'stva*. <<http://doc.leschishin.org/doc030>>.
10. *Normativni akti Ukoopspilki. Tom 1* (2008). Kiiiv: PP «Vidavnichij dim «Komp'juterpres».
11. *Postanova pro zatverdzhennja Primirnogo statutu zhitlovo-budivel'nikh kooperativiv* 1985 (Rada Ministriv URSR). *Zibrannja postanov Urjadu Ukrain's'koi Radjans'koi Socialistichnoi Respubliki*, 5.
12. Topolevs'kij, P.B. (2004). *Sistemni zv'jazki juridichnikh dzherel prava: avtoref. dis.... kand. jurid. nauk*. Harkiv.

1 *Постанова про затвердження Примірного статуту житлово-будівельних кооперативів* 1985 (Рада Міністрів УРСР). *Зібрання постанов Уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки*, 5.

2 *Наказ про затвердження Примірного статуту сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу* 2013 (Міністерство агропромислової політики та продовольства). *Офіційний сайт Міністерства агропромислової політики та продовольства*. <<http://doc.leschishin.org/doc030>>.

13. *Ukaz pro zakhodi shchodo rozvitku kooperativnogo rukhu ta posilennja jogo roli v reformuvanni ekonomiki na rinkovikh zasadakh* 2000 (Prezident Ukraini). *Golos Ukraini*, 27 grud. (№ 248 – 249).
14. Vikhrov, O.P. (2008). *Organizacijno-gospodars'ki pravovidnosini*. Kiiiv: Vidavnichij Dim "Slovo".
15. *Zakon pro banki i bankivs'ku dij'al'nist'* 2000 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 5-6, 8. [zi zmin. ta dopov.].
16. *Zakon pro kooperaciju* 2003 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 2004, 5 [zi zmin. ta dopov.].
17. *Zakon pro kreditni spilki* 2001 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 15 [zi zmin. ta dopov.].
18. *Zakon pro ratifikaciju Konvencii pro zakhist prav ljudini i osnovopolozhnikh svobod* 1997 (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995>>.
19. *Zakon pro spozhivchu kooperaciju* 1992 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 30. [zi zmin. ta dopov.].
20. *Zakon pro sil's'kogospodars'ku kooperaciju v redakcii Zakonu* 2012 (Verkhovna Rada Ukraini). *Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukraini*, 50.
21. *Zakon pro zovnishn'oekonomichnu dij'al'nist'* 1991 (Verkhovna Rada URSR). *Vidomosti Verkhovnoi Radi URSR*, 29, 3. [zi zmin. ta dopov.].